

Kézi Erzsébet

Egy igazi professzor: Rácz Lajos

140 évvel ezelőtt született és 70 éve hunyt el Rácz Lajos, a Sárospataki Református Főiskola kiemelkedő pedagógusa és tudósa: gimnáziumi, illetve akadémiai tanár, filozófiatörténész, neves Rousseau-kutató. Apja – mádi református lelkész – nagy gonddal ügyelt a nevelésére. A fiú a német nyelv elsajátítása céljából két évig felvidéki szász településeken lakott, így már kellő nyelvi alapokkal érkezett Sárospatakra. Diákként összesen tizenegy évet töltött a városban, elvégezte a gimnáziumot, majd a teológiai akadémiát. Iskolai tanulmányai alatt kezdte el a francia nyelv tanulását. Pályájának alakulását meghatározta az a tény, hogy az életében oly fontos szerepet betöltő édesapja elhalálozott, így tanulmányai folytatásához el kellett fogadnia az egyházkerület támogatását. Német-francia szakon kívánt továbbtanulni, de ezt az egyház nem támogatta, helyette a filozófia tanulmányozásához kapott ösztöndíjat. 1887-ben Nyugat-Európába indult. A lipcsei egyetemen a neves német pszichológus, az első lélektani laboratórium létrehozója, Wilhelm Wundt előadásait hallgatta. Az ő hatására teljesedett ki Rácz Lajos lélektan iránti érdeklődése. Külföldről visszaérkezve filozófiát és pedagógiát hallgatott Pesten, majd hazatért iskolavárosába. Csalódást okozott számára, hogy nem a filozófia oktatására kérték fel a teológiai akadémián, hanem német és francia nyelvet kellett tanítania a gimnáziumban. A

korabeli oktatási rend szerint ráadásul kötelezték a francia-német szakos középiskolai tanári diploma megszerzésére, amelyet néhány évvel korábban még örömmel fogadott volna, most azonban már más tudományterület érdekelt. Ezért párhuzamosan végzett tanulmányok után 1892-ben a budapesti egyetemen elnyerte a filozófia doktora címet, disszertációjában Descartes munkásságával foglalkozott. 1894-ben pedig középiskolai tanári oklevelet szerzett francia és német nyelvből.

A harmincas éveinek végén járó ifjú tanárt, nem utolsósorban imponáló szakmai eredményei elismeréseként, 1902-ben a főgimnázium igazgatójává választották. Később teljesült régi vágya: a teológiai akadémia tanára lett. Több éven át ellátta a főiskola közigazgatói teendőit. 1934-ben bekövetkezett haláláig folyamatosan tanított, negyvenegy éves pedagógusi pályája a pataki Kollégium történetében meghatározó jelentőségű. Megkérdőjelezhetetlen tekintélyét bizonyítja, hogy az Országos Református Tanáregyesület elnökévé választották. 1928-ban pedig a Pataki Diákok Országos Szövetsége alakuló közgyűlésén alelnök lett, egyben megbízták az ügyvezetői teendőkkel. E tisztét haláláig viselte.

Rácz Lajos szerteágazó munkássága révén az iskola igazi professzorává vált. Magas, szikár alakját halála után sokáig nem feledték kollégái és diákjai. A tanu-

lókkal való kapcsolattartásban új fejezetet nyitott. Minden vasárnap meghívott a házába néhány diákot azzal a céllal, hogy őket a kulturált társas érintkezés formáira nevelje. Szobáit francia szalonok mintájára rendezte be. Ugyanakkor igen szigorú tanár hírében állt. Móricz Zsigmond visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a gimnáziumban "Cájsz" becenévre hallgató Rácz Lajos nem tűrte a hanyagságot.

Professzorként figyelemmel kísérte a hazai és a határainkon kívüli tudományos eredményeket, külföldi szaklapokat olvasott. Tagja volt a Magyar Filozófiai Társaság választmányának, tevékeny szerepet vállalt a Magyar Pedagógiai Társaságban, részt vett a Magyar Psychológiai Társaság munkájában. Ismétlődő külföldi útjai során Németországba, Franciaországba és Olaszországba utazott. Ezekkel részben nyelvismeretének bővítése volt a célja, másrészt inspirálta őt a kutatás és a művészet szeretete. Utazásaiban az is szerepet kapott, hogy tudta, Patakon csak akkor valósulhat meg magas színvonalú oktatás, ha a tanárok ismerik a nagy európai kulturális központokat.

Tudományos munkáinak stílusa magyarul és németül is érthető, választékosan és szabatosan fejezte ki magát. Így nem csodálkozhatunk, hogy 1901-ben rábízta a német filozófiai lexikonban a magyar filozófiatörténeti rész megírását. Franciául is kiválóan beszélt. A teológiai akadémiának többször volt genfi vendége, ilyen alkalmakkor a francia tolmácsolás mindig Rácz feladata volt.

Legjelentősebb műve a Rousseau-ról szóló kétkötetes munkája, összesen mintegy 600 oldal terjedelemben. Alapos a Comeniusról írott könyve is. (*Comenius Sárospatakon*, Budapest, 1931) Ebben a

következő szavakkal fogalmazza meg a cseh-morva pedagógus nyelvtanítási módszereinek újdonságát: *"Korszakalkotó volt a nyelvoktatás terén, amennyiben az eddigi grammatizáló oktatással szemben a dolgok és szavak párhuzamos oktatását indította meg, s arra törekedett, hogy 100 fejezetben, 1000 mondatban a tanulónak az egész világról, minden tudomány és művészet alapjairól felvilágosítást nyújtson. E mű halhatatlanná tette Comenius nevét, mert azt 12 európai és 4 ázsiai nyelvre is lefordították."* Rácz kapcsolatban állt a pozsonyi egyetem kutatóival, akik szintén Comenius munkásságával foglalkoztak. Úgy érezte, hogy ezt a kutatást Comenius pataki kötődése miatt neki, pataki tanárként, fel kell vállalnia.

A két világháború közötti korszak alkotása *A történelmi materializmus és a vallás* című munkája (Miskolc, 1928), amelynek anyaga eredetileg a Magyar Tudományos Akadémia felolvasó ülésén hangzott el. Rácz alapos ismerője Marx munkásságának, ugyanakkor teológiai és filozófiai tanulmányai képessé tették őt a marxizmus bírálatára. Munkája valóban hiánypótló, hiszen előtte csupán Jászi Oszkár, Palágyi Menyhért és Földes Béla foglalkoztak a marxista tanokkal. A marxizmus vallási szempontú bírálatára azonban először Rácz tett kísérletet. *"Marx, midőn az anyagi, gazdasági tényezőt, a termelési módot nyilvánítja a történelmi és társadalmi élet mozgatórugójának, feledi az értelem nagy szerepét a technikai haladásban; feledi, hogy a technikai találmány nem egyéb, mint az értelem terméke."* A mű legérdekesebb része mégsem ez, hanem a kálvini reformációról szóló fejezet, amelyben a szerző Max Weber 1920-ban megjelent,

ma már klasszikusnak számító, de akkoriban még kevésbé ismert alpművét, *A protestáns etika és a kapitalizmus szellemét* interpretálja. Mindezekon túl Rácz könyve utal arra a tényre, hogy a marxizmus a két világháború között a magyar művelt társadalmi rétegek közgondolkodásának része volt. A bírálat ugyan határozott véleményt nyilvánít, de az alapos elemzés lehetőséget ad az olvasónak az önálló véleményalkotásra is.

Műveinek jó témaválasztását, eredetiségét idegennyelv-ismeretével hozhatjuk kapcsolatba. Descartes, Rousseau, Marx munkássága szorosan kapcsolódott a francia és a német nyelvterülethez. Rácz számos művet fordított magyarra, ugyanakkor külföldi folyóiratokban is publikált. Tudományos értekezéseiben leginkább elemzőképességével tűnt ki. Emellett jelentős volt helyi publicisztikája is. Az újságírással már diákkorában kapcsolatba került: 1884-ben egyik alapítója volt a Sárospataki Ifjúsági Közlönynek. Tanárként ő szerkesztette a Sárospataki Református Lapokat. Sokat írt az 1905-től megjelenő Sárospataki Lapokba. Publicisztikai tevékenységét Radácsy Györgynek, a századelő kiváló pataki professzorának újságírásról alkotott nézetei határozták meg: *“Az ügy elsőbrendű, mint a személy, az igazság feljebbvaló, mint a barátság, a lap feladata pedig egyházat és iskolát egyforma hűséggel szolgálni, s mindkettőre mennél*

tanulságosabbá válni.” A Rácz által szerkesztett Sárospataki Református Lapok hatása annak idején sokkal jelentősebb volt, mint ma, hiszen a rádió még kevesek otthonába jutott el. Ha figyelembe vesszük, hogy Rácz szinte egész Nyugat-Európára odafigyelt, szüntelenül “közvetített”, és elősegítette a régió szellemi pezsgését amellet, hogy az egyházat folyamatosan tájékoztatta.

Egy sikerekben gazdag, alkotó élet zárult le 1934-ben. Rácz Lajos megérdemli, hogy születésének és halálának évfordulóján fejet hajtsunk előtte. Élete mindnyájunk számára követendő példa. Befejezésül idézzük fel az 1929/30-as tanévről szóló iskolai értesítő méltató szavait: *“Az ő nemes alakján tisztán szemlélhetjük a becsületes munkának, a hív kötelességteljesítésnek az áldásait. Nehéz volna most itt felsorolni mindazt a tudományos munkát, amely kikerült kezei közül. Ha megemlíthetjük, hogy közel 100 eredeti munka, dolgozat és számos fordítás került ki tolla alól, örömmel regisztráljuk, hogy a filozófia, vallásfilozófia, pedagógia, pszichológia, egyetemes történet, vallás- és irodalomtörténet széles munkamezőin egyaránt otthon érezte magát és gyűjtögetett drágagyöngyöket. Mint tanárt a hív és pedáns kötelességteljesítés, a szeretettel párosult szigor jellemtezték. Mint embert, kartársat és barátot a konciliáns magatartás, a szelíd és derült lélek.”*